

קדושת המזבח לעומת קדושת הכבש וכלי השרת

- א. מבוא
- ב. קדושת כלי השרת
- ג. קדושת הכבש
- ד. סיכום

א. מבוא

עיון בפסוקים שונים בתורה מלמד על התייחסויות שונות לקדושת כלי השרת לעומת קדושת המזבח. מרצף פסוקים אחד בספר שמות (ל, כה-כט) עולה שהקדושה משותפת לכל כלי השרת ולמזבח:

וְעִשִּׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ רֶקֶחַ מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֶקֶחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יְהִיָּה:
וּמִשְׁחָתָּ בּוֹ אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת: וְאֶת הַשְּׁלֶחֶן וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הַמִּנְרָה
וְאֶת כְּלָיָהּ וְאֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת: וְאֶת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הַכִּיֹּר וְאֶת כִּנּוֹ:
וְקִדְשָׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קְדָשִׁים כָּל הַנִּגְעָ בָּהֶם יִקְדָּשׁ.

לעומת זאת ישנם מקומות שבהם מוזכרת קדושה יתרה ביחס למזבח, ורק ביחס אליו. כך מצאנו בשני מקומות אחרים בספר שמות:

שִׁבְעַת יָמִים תִּכְפֹּר עַל הַמִּזְבֵּחַ וְקִדְשָׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קְדָשִׁים כָּל הַנִּגְעָ
בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ. (שמות כט, לז)
וְכִפֹּר אֹהֶרֶן עַל קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חֹטְאֵת הַכֹּפְרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יִכְפֹּר עָלָיו
לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ קְדָשִׁים הוּא לָהּ. (שם, ל, י)

מעין זה מצאנו גם ברצף פסוקים נוסף בספר שמות (מ, ט-יא) שבו מופיעה חלוקה ברורה בין המזבח לשאר כלי השרת:

וְלִקְחָתָּ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִשְׁחָתָּ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בּוֹ וְקִדְשָׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת
כָּל כְּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ: וּמִשְׁחָתָּ אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל כְּלָיו וְקִדְשָׁתָּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ
וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קְדָשִׁים: וּמִשְׁחָתָּ אֶת הַכִּיֹּר וְאֶת כִּנּוֹ וְקִדְשָׁתָּ אֹתוֹ.

ואכן, בפירושו לתורה (לויקרא ח, יא) מתאר הרמב"ן תוספת קדושה הקיימת במזבח לעומת כלי השרת:

“ויז ממנו על המזבח” – כתב רש"י ולא ידעתי היכן נצטווה בהזאות הללו. ואפשר כי מה שאמר במזבח (שם, י) “וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים”, שיוסיף עליו הקדוש הזה בהזאות, ואינו במשיחה בלבד, כי “והיה

המזבח קדש קדשים", שיוסיף אליו קדוש יותר משאר הנמשחים במשכן וכל כליו, ועשה לו קידוש כקידוש אשר נצטוו לעשות במקריבים שאמר (שם כט, כא) "והזית על אהרן ועל בגדיו", כי אין המזבח שהוא כלי לקרבנות פחות מכלי המקריבים, וקל וחומר הדבר.

למזבח יש אפוא קדושה יתרה ועלינו לבחון מהי משמעותה של קדושה זו: האם היא מרחיבה בהכרח את היקף המתקדשים על ידי המזבח (לעניין 'אם עלו, לא ירדו) או שמא מדובר בעצם העובדה שלמזבח מגיעים דברים הקדושים זה מכבר, משום שהתקדשו על ידי כלי השרת.¹

בהקשר זה אפשר להציע כי במזבח ישנה קדושה משני פנים: מצד ייעודו הפונקציונלי, ומצד קדושת המקום שלו. לאור אבחנה זו ניתן להוסיף ולומר שהכבש מקדש מצד קדושת המקום שלו הדומה בעניין זה למזבח, בעוד כלי שרת מקדשים רק מצד היותם הכשר עבודה ואין בהם את הצד השני הקיים במזבח. ייתכן שלאבחנה זו נפקא-מינות שונות לעניין הקדושה שהכבש וכלי השרת מחילים – כפי שיבואר להלן.

כדי לעמוד על הנידון-דין יהיה עלינו לבחון מהו היחס בין קדושת המזבח לבין קדושת כלי השרת והכבש לעניין דין 'אם עלו לא ירדו' (ובכלל קידוש דבר שאינו ראוי להם).

תחילה יש לציין כי המשנה (זבחים ט, ז) משווה בין קדושת המזבח לבין קדושת הכבש וכלי השרת וכך היא מלמדת:

כשם שהמזבח מקדש את הראוי לו, כך הכבש מקדש. כשם שהמזבח והכבש מקדשין את הראוי להן, כך הכלים מקדשין.

מאידך גיסא, כפי שנראה להלן אין זהות מוחלטת בין הקדושות כיוון שמקורן אינו זהה וכן משום שאופי קדושתם של הכלים, הכבש והמזבח אינו זהה.

ב. קדושת כלי השרת

כמבואר בבבלי (זבחים פז ע"א), המקור לכך שכלי שרת מקדשים את שנמצא בתוכם הוא הפסוק "כל הנוגע בהם יקדש" (שמות ל, כט); ואילו הכבש מתרבה ממקורות אחרים כפי שיבואר להלן.

הרמב"ם מביא את דין המשנה להלכה ומשווה בין כלי השרת לבין הכבש ללא הבחנה:

כשם שהמזבח מקדש את הראוי לו כך הכבש ושאר כלי השרת מקדשין את הראוי להם שהרי נאמר בכלים "כל הנוגע בהם יקדש", משיגיע לכבש דבר

1. לדוגמה, המשך-חכמה (שמות מ, י) מבאר ש"קדש קדשים" האמור במזבח עניינו קודש לקדשים ולא לחולין, כלומר אין מדובר אלא בשלב מתקדם יותר של ההקרבה.

קדושת המזבח לעומת קדושת הכבש וכלי השרת

הראוי לו לא ירד ואף על פי שנפסל, וכן כשיגיע לכלי שרת כל דבר הראוי לו מתקדש ולא יפדה לעולם ואף על פי שנפסל כמו שביארנו באיסורי המזבח. (רמב"ם, הל' פסולי המוקדשים ג, יח)

מהו היחס בין המזבח לכלי שרת? ניתן לברר נקודה זו על פי הגמרא (זבחים כז ע"ב) המבחינה בין מזבח שהוא כרצפה לעומת מזבח הפנימי הנחשב ככלי שרת. תוספות (שם, ד"ה האי) קבעו שמזבח הפנימי עדיף כיוון שהוא מקדש פסולים שלא ככלי שרת; ורש"י עומד על ההבחנה בין דבר שנמשח בשמן המשחה לדבר שלא נמשח (ושמא ההבחנה לדבריו היא בין קדושת גוף לקדושת ייעוד מתוקף העבודה שנעשית בו).

הזכרנו לעיל כי ניתן להבין את דין 'המזבח מקדש' בשני אופנים: האחד, מצד לחמו של מזבח כמקום ההקרבה; והשני מצד הקדושה החמורה שיש בו כמקום הכפרה וכדומה. ניתן לומר שכיוון שהמזבח נתייחד לתפקיד של ההקרבה, הוא מקדש רק באופן הראשון ולא השני; קדושתו מכוונת לשלב מתקדם ולכן הוא אינו מקדש אלא את הראוי לו; רק מי שעלה למזבח לא ירד, והוא אינו מכשיר את הפסולים לכתחילה.

לעומת המזבח, קדושת כלי השרת קשורה יותר לאופן השני בשל העובדה שנמשחו או משום שעבודתן מחנכת. קדושתם בסיסית יותר אך משום כך מקיפה יותר, עד כדי האפשרות לטהר את הפסולים או להכשיר את מצוות הקורבן במה שנעשה בהם.

מה דינם של כלי השרת ביחס לאופן הקידוש הנעשה על ידם? הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בענין זה:

בעא מיניה ר"ל מר"י: כלי שרת מהו שיקדשו את הפסולין? א"ל, תניתוה: כשם שהמזבח והכבש מקדשין את הראוי להן, כך כלים מקדשין! א"ל: לכתחילה ליקרב קמיבעי לי. הא נמי תנינא: שקיבלו פסולין וזרקו את דמו, מאי לאו שקיבלו פסולין וזרקו פסולין! לא, שקיבלו פסולין, א"נ שזרקו פסולין. (זבחים פז ע"א)

בביאור דברי הגמרא הללו ובאשר למסקנתה נחלקו הראשונים, במיוחד נוכח מחלוקת דומה המובאת במסכת מנחות²:

2. נוסף על כך, בגמרא בכריתות (כד ע"ב) מובאת שיטת ר' יוסי ביחס לזריקת דמו של אשם תלוי הבא על ספק חטא ונודע שלא חטא לפני הזריקה: "רבי יוסי אומר: אפילו הדם בכוס כו'. לר' יוסי אמאי זרק? הא הויה ליה ידיעה בשעת סליחה! אמר רבא: ר' יוסי סבר לה כר"ש, דאמר: כל העומד ליזרק כזרוק דמי. אימר דאמר ר"ש – במידי דעומד ליזרק, אבל האי אין עומד ליזרק! אמרי במערבא, קסבר ר' יוסי: כלי שרת מקדשין בו את הפסול בתחלה ליקרב".

בעצא מיניה ריש לקיש מר' יוחנן: כלי שרת מהו שיקדשו פסולין לכתחילה ליקרב? ואמר ליה: אין מקדשין! אמר ליה: אין מקדשין ליקרב, אבל מקדשין ליפסל. (מנחות ז ע"א)

רש"י (זבחים פז ע"א, ד"ה מהו) מבאר שמחלוקת ר' יוחנן ור"ל בזבחים הייתה בשלב ראשון האם הכלי רק מעניק למנחה (או הנסכים) קדושת הגוף לעניין שלא תוכל להיפדות,³ אך אינו מאפשר הקטרה של הפסול; וכי בשלב שני נחלקו האם מותר לכתחילה – לאחר שהדבר הפסול נתקדש בכלי – להעלותו למזבח. לפי שיטת ר' יוחנן הדבר אפשרי משום שרק אם זרקו פסולים, פסול, אך בכשרים כשר; ואילו לפי ר"ל אין הבחנה וההיתר אמור רק בדיעבד. אשר לגמרא במנחות יש להבחין בין מצב שבו הפסול היה כל הזמן בכלי השרת ולא עבר לכלי חול, לבין מצב שעבר לכלי חול ואז הוא כירוד ונתחללה קדושתו.

רבנו תם הציע פירוש אחר. לדבריו, מעולם לא דנו האמוראים בדין קדושת הגוף ואיסור הפדיון, אלא גם בשלב ראשון דנו על מקרה שבו עלו פסולים עם כלי השרת על המזבח וההתלבטות הייתה האם הכלי הוא חציצה על גבי המזבח (מצד דין 'אם עלו לא ירדו' של המזבח) והתשובה הייתה שאין הכלי חוצץ. בשלב שני דנו האמוראים האם מותר לכתחילה להעלות את הפסולים למזבח עם כלי השרת: ר' יוחנן סבר שלא יעלו שכן אם רק זרקו בדיעבד – לא ירדו, ובכל מצב אחר אין לזרוק; ר"ל סבר שיעלו ומה שכתוב שזרקו פסולים הוא רק שהבשר לא יעלה אך הדם ייזרק שכן כלי השרת מקדשים לכתחילה את הדם שייזרק. לדבריו אין סתירה כלל בין סוגיית זבחים לסוגיית מנחות שכן בשתי הסוגיות סובר ר' יוחנן שלא יקרב לכתחילה. למרות זאת נזקק רבנו תם לומר כי מדובר בפסול שנגרם ממעבר לכלי חול, כדי ליישב את המשניות שבהן כתוב שאין להעלות את הפסולים.

את מחלוקת הראשונים בפירושה של דעת ר' יוחנן אפשר לתלות בשאלה האם כלי השרת הם רק אמצעי והכשר למזבח (וממילא לא ייתכן שכוחם יעלה על כוח המזבח שאין לו אלא דין 'אם עלו לא ירדו' ואינו מטהר את הפסולים ומאפשר להם למלא את ייעודם) או שמא לכלי השרת יש מעמד עצמאי וקדושתם יונקת מצד עצמם (וכיוון שזו קדושה

3. יש להזכיר כאן את ההבדל בין מנחות ונסכים לבין זבחים, עופות ודם, לעניין מקור קדושתם ואופיים: הראשונים קדושים בתחילה רק בקדושת דמים ועל ידי הכלי מתקדשים בקדושת הגוף שאינה מאפשרת לפדותם וגורמת להם להיפסל בטבול יום ולינה; לעומת זאת, זבחים ועופות ודם קדושים בקדושת הגוף כבר מעת ההקדשה בפה, ומאז אסורים הם במעילה ובפדיון (אא"כ יוטל בהם מום) וסכין השחיטה מקדשת אותם בקדושת קורבן ומאפשרת להם להיפסל בטבול יום, יוצא ולן. במקור ההבדל כבר דנו האחרונים (ראו לדוגמה במכתבו של הגר"ז בסוף ספרו על הרמב"ם, שבו ביאר כי מדובר בחידוש שחידשה התורה). הסבר אפשרי להבדל זה הוא שחלקי הקודש של בהמה מוגדרים מראש, ואילו במנחה ודומיה רק על ידי פעולת הכוהן מובחנים החלקים המיועדים להקטרה ולאכילה.

קדושת המזבח לעומת קדושת הכבש וכלי השרת

בסיסית יותר, שאינה מכוונת להקרבה בלבד, יש בכוחם לקדש גם פסולים ולהכשירם (למזבח).

בהלכות פסולי המוקדשים פסק הרמב"ם ביחס למנחות ונסכים כביאור רש"י בשלב הראשון:

כשיגיע לכלי שרת כל דבר הראוי לו מתקדש ולא יפדה לעולם ואף על פי שנפסל כמו שביארנו באיסורי המזבח. (רמב"ם, הל' פסולי המוקדשים ג, יח)

לעומת זאת, ביחס לדם המקודש קדושת הגוף מצד קדושת פה, הוא קובע כי כלי השרת מעניקים לו את האפשרות להיקרב על המזבח:

אבל המזרקות מקדשות הלח והיבש, וכלי שרת מקדשין דם הפסול ליקרב.

(שם)

פסק זה תמוה מכמה צדדים. תחילה יש להבין מדוע נשתנה דינו של הדם מדין מנחות ונסכים ומהו מקור החילוק. עוד יש להבין: הלוא ביחס למזבח פסק הרמב"ם כר' יהושע (כפי שכתב בפי"ה"ש זבחים ט, ז) דהיינו שאם דם עלה, ירד; ואילו לפי האמור כאן נראה שאם הדם עלה לא ירד ואולי אף יקרב לכתחילה!⁴ כיצד נכלכל את שני פסקי הרמב"ם? עוד יש לשאול מדוע הפריד הרמב"ם דין זה של דם וקבעו כמקרה חריג של כלי השרת בדומה למזרקות שמקדשות בין לח בין יבש?

נראה כי בניגוד למנחות ונסכים שהכלי מקדשן קדושת הגוף, הדם אינו זקוק לקדושת הגוף שכן פעולת הקבלה מייעדת אותו לקורבן ולכן הוא נפסל בלינה ויוצא; וממילא ניתן לומר שיש ביכולת כלי השרת לקדש את הדם ולהכשירו לעלייה על גבי המזבח. פסיקתו של ר' יהושע, כי אין הדם בכלל 'אם עלה לא ירד', אמורה לגבי קידוש המזבח שאין הדם ראוי לו (וכגון שעבר מכלי שרת לכלי חול ואז הוזה על המזבח) ואילו כאן נידון הדם מצד כלי השרת שבו נתקדש ולא מצד המזבח שקולטו. ממילא יש לפרש כי דברי הרמב"ם אמורים לעניין התקבלות על המזבח בדיעבד, אם עלו, שהרי לכתחילה פסק שלא יעלה הדם אלא יישפך.⁵ דין זה התחדש דווקא בדם: מצד המזבח עליו לרדת כיוון שהוא אינו ראוי לאישים; אך מצד התקבלותו בכלי שרת לא ירד אלא תקוים מצוותו לעניין 'אם עלה

4. אפשרות זאת נראית לא-סבירה כיוון שהרמב"ם פסק שלא כר' יוסי בכריתות ופוסק שבמקרה שנשחט האשם ונודע שלא חטא – יישפך הדם ולא ייזרק. אומנם אפשר לדחוק ולומר שהרמב"ם אכן מכשיר בדם ולא פסק ממש כר' יהושע אלא פסק שרק נסכים שאין להם כל חלק לאישים ירדו, משא"כ דם שהוא חלק מן הקורבן הקרב לאישים ולכן דינו שלא ירד. ישנם אחרונים שביקשו לדייק כך מהלכה ז וממילא נמצא שכאן הרמב"ם חידש שניתן להקריב את הדם לכתחילה על המזבח משהתקבל בכלי שרת.

5. מן העובדה שהרמב"ם השמיט את המילה 'לכתחילה' למד החזו"א כי הרמב"ם לא פסק כר' יוחנן לפי פירוש רש"י.

לא ירד'. דין זה לא יכול היה להתחדש במנחות כיוון שאין להן קדושת הגוף קודם נתינתן בכלי שרת; וכן לא יכול היה להתחדש באימורים כיוון שמחמת המזבח אין הם יורדים.

נוכח כל האמור מתברר שהרמב"ם פירש כרש"י אך פסק כר"ל דהיינו שרק בדיעבד לא ירד הדם – בדומה לאימורים – כיוון שהכלי קידשו בקדושת קורבן למרות פסולו. ר' יוחנן הודה לדברי ר"ל וחזר בו מראייתו כפי שהתבטא במפורש במסכת מנחות ביחס לקידוש פסולי מנחות לכתחילה שאינם מתקדשים להיקרב.

עוד אפשר לומר כי הרמב"ם דימה את דין כלי השרת ביחס לדם, לדין המזרקות המקדשות מצד קדושת עבודתן – שלא כמידות המקדשות רק מצד הכשרן לעבודה ככלי מדידה המותאם רק לתפקידו ההכשרי (כביאור רש"י) ולא מעבר לכך.⁶ ייתכן שמשום כך הבחין הרמב"ם (בהלכה כ) בין כלי השרת לבין המידות בכל הנוגע לצורך שיהיו מלאים. לדבריו, כלי שרת צריכים להיות מלאים כדי לקדש, בעוד מידות יכולות לקדש גם כשהן חסרות וישנה דעת להוסיף:

כל כלי השרת אין מקדשין אלא במקדש ואין מקדשין אלא מדעת ואין מקדשין אלא מתוכן ואין מקדשין אלא שלימים, ניקבו אם עושין מעין מלאכתן שהיו עושין והם שלימים מקדשין ואם לאו אין מקדשין, ואין מקדשין אלא מלאין, אבל המדות אין מקדשות חסרות אלא אם דעתו למלאותן, ואם אין דעתו למלאותן מקדשות להפסל אבל לא ליקרב.

(רמב"ם, הל' פסולי המוקדשים ג, כ)

כלי מדידה נועד למדוד על מנת להכין את הדבר לעבודתו; ולפיכך עליו להיות מלא ואם לא כן – הוא אינו ממלא את ייעודו. אך אם ישנה כוונה להוסיף, הרי שהכלי עתיד למלא את תפקידו ההכשרי ומדובר בתהליך של מילוי. לעומת זאת, בכלי שרת יש ממד של עבודה מצד עצמם ולכן אין די במחשבה ונדרש שבעת העבודה יהיה בכלי השיעור הנדרש, ולכן רק כשיתמלא – יתקדש הדבר.

במילים אחרות: החיסרון במידות הוא **בעיה מצד הכלי**, שאינו ממלא את ייעודו ככלי מדידה, אך במחשבה-להוסיף מתמלא ייעוד זה; לעומת זאת החיסרון בכלי שרת הוא **בעיה**

6. עוד יש להעיר על דברי הגמרא בזבחים פח ע"א העוסקת בזריקת דם חטאת העוף על המזבח אף שנפסל. לכאורה הן משיטת רש"י הן משיטת תוספות עולה שדין זה נאמר הן לר"י והן לר"ג. הזבח-תודה דן בחידוש זה, שלפיו ניתן לכתחילה לזרוק את הדם, ומצמצם זאת לשני מצבים: האחד, במקרה שכבר הוקטרו האימורים וכדי להכשיר את הקורבן צריך לזרוק את דמו; השני, מדובר דווקא בחטאת העוף שעיקרה הוא זריקת דמה ולכן גם ר"י יודה בכך בשונה מנסכים הבאים בפני עצמן שטען שירדו. כמובן אין לומר שזהו מקורו של הרמב"ם שהרי הוא מדבר על דם שנתקבל בכלי, וחטאת העוף היא הקורבן היחיד שבו אין קבלת דם בכלי. ניתן היה להעמיד את דברי ר"י במקרה זה כדי לומר שאם עלה ירד, אך בשאר קורבנות בהמה שעלו על ידי כלי ניתן לומר שלא ירדו.

מצד החפץ המתקדש שאינו ראוי לקורבן כך ולכן לא תועיל מחשבה אלא נדרש השיעור עצמו.

לכך יש להוסיף את הדין שלפיו כדי שכלי שרת יקדשו נדרש שיהיה זה בזמן העבודה, במקום המקדש ושמה שיכילו יהיה דבר המיועד להם – כאמור בברייתא בזבחים פח ע"א. אם לא יתקיימו התנאים הללו – אין המתקדש יכול להתקדש, או לחילופין אין ביכולתו של כלי השרת לקדש, כיוון שאין זה דבר ראוי לעבודה. כך או כך ברור שאין כאן קדושה בחפצא כקדושת מגע, שכן אחרת אין סיבה לכל ההגבלות הללו. קדושת כלי השרת אינה אלא סוג של עבודה.

הגמרא (זבחים פז ע"א) מזכירה כי ישנו מקרה שבו כלי שרת מקדשים להיפסל ולא להיקרב. הראשונים נחלקו באיזה מקרה מדובר: רש"י (ד"ה מהו) מבאר שהדבר אמור לגבי קידוש כלי הלח את היבש; הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ג, כ) ביאר שדין זה אמור לגבי כלי שרת שלא התמלא לגמרי ואין כוונה להוסיף; ואילו הר"ש משאנץ (ספרא צו פ"א) ביאר שמדובר במקרה של כלי שרת שקידש מחוץ לעזרה.

הרב אילן (כנסת ראשונים, זבחים פז ע"א) הציע כי מחלוקתם תלויה בשאלה מדוע יש צורך שכלי השרת יקדשו דווקא בתוך העזרה: אם נאמר שזה מצד חיסרון הכוח של המתקדש, ניתן לומר שהוא בכל זאת התקדש להיפסל כקדושת הגוף (ר"ש משאנץ); אך אם נאמר שזהו מצד חסרון הכלי לתפקד ככלי שרת, הרי שאין בכוחו לקדש כלל (רמב"ם ורש"י).

מכל האמור עד כה עולה כי גם אם נאמר שלכלי השרת יש מעמד קדושה עצמאי, אין הם מקדשים אלא את הראוי להם.

בשולי הדברים יש לדון במעמדו של מזבח הפנימי המקדש פסולים וגם את מה שאינו ראוי לו. לכאורה אין לו דין של כלי שרת וגם לא את דין המזבח החיצון וכיצד הוא מקדש הן את הפסולים הן את שאינו ראוי לו?⁷

7. הראשונים נחלקו האם דין זה אמור לכתחילה או שמא הוא רק בדיעבד שכן בתורה כתוב "לא תעלו עליו... ועולה ומנחה, ונסך לא תסכו עליו" (שמות ל, ט) וכך סבור ר' שמואל מאיברא. כמו כן, נחלקו הדעות בשאלה האם הדבר נשאר על גבי המזבח הפנימי כפי שכתב הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ג, יח), או רק מתקדש כדי לעלות על המזבח החיצון בדומה לכלי שרת – כפי שכתב השיטה-מקובצת (זבחים כז ע"ב). עוד ראוי להעיר כי יש מבארים שהקביעה שכלי שרת אין מקדשין אלא את הראוי להם אמורה רק ביחס להבחנה בין לח לבין יבש; ולפיכך מזבח הפנימי המשמש הן ללח (דם) הן ליבש (קטורת) מקדש את הכול. ביאור זה מוקשה כיוון שנאמר שהוא מקדש את שאינו ראוי לו ומוכח שמנחה מתקדשת כאינו ראוי ולא כשם כללי של יבש – שהוא דבר ראוי.

נראה כי למזבח הפנימי ישנו מעמד משותף: מחד-גיסא, הוא כלי שרת שנמשח ולכן קדושתו בסיסית ומקיפה; מאידך-גיסא, קדושתו חמורה יותר מקדושת כלי שרת שכן יש לו מעמד של מזבח – המקום שבו מסתיים תהליך ההקרבה (ולא המקום שבו הוא מתחיל ככלי שרת). מבחינה זו אין לו את ההיבט המצמצם הקיים במזבח החיצון, התלוי רק בלחמו של מזבח ובראוי לו לאישים, אלא כל דבר הקשור לקודש (ראוי לפחות למזבח החיצון) הרי הוא מתקדש אף שהוא אינו ראוי לו לכתחילה.

ג. קדושת הכבש

לקדושתו של הכבש המקדש את שאינו ראוי לו הציעה הגמרא (פז ע"א) שתי אפשרויות:

1. הפסוק "קָרְבַּן רִאשִׁית תִּקְרְיֶבוּ אֲתֶם לָהּ" וְאֵל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יֵעָלוּ לְרִיחַ נִיחֹחַ" (ויקרא ב יב). מפסוק זה לומדים שכדרך שלוקין על הקרבת שאור ודבש על גבי המזבח, כך מאידך-גיסא ניתן לומר שהוא מקדש. הלימוד הוא מהמילה 'אל' שביאורו בדרך למזבח; הכבש משמש את המזבח כאמצעי להגיע אליו.

2. הפסוק "וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֵת כָּל כְּלָיו וְאֵת הַכִּיֹּר וְאֵת כְּנֹ" (ויקרא ב, יב וכיוצא בזה בשמות מ, י). הפסוק עוסק במשיחת הכלים והלימוד הוא מהמילה 'את' המבטאת דבר הטפל לעיקר. במסגרת לימוד זה כאן אין לכבש מעמד עצמאי אלא כחלק מהמזבח ולפיכך דינם זהה.

מן הפסוק "הוא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו" למד ר' הלל בספרא (צו פ"א) שכדרך שהמזבח מקדש כך גם הכבש מקדש. הוא לומד זאת מהמילה 'על' המבטאת דבר הסמוך למזבח. לפי הסבר זה הכבש הוא דבר עצמאי היונק את קדושתו מכוח קדושת המזבח, אך לא כאמצעי והכשר בעבורו אלא מתוקף העבודה שנעשית בו.

אם כן, לפי שתי ההצעות הראשונות הכבש אינו אלא טפל למזבח; ואילו לפי ההצעה האחרונה לכבש ישנו מעמד עצמאי. תפיסה זו עולה גם מלשון הרמב"ם שכפי שראינו לעיל מזהה בין הכבש לבין כלי השרת לעניין קידוש דבר שאינו ראוי כלומר אינו נותן לכבש מעמד של טפל למזבח בלבד.

עניין זה מתחדד מעיון במעמדו של הכבש ככלל. לדוגמה, אם נבחן את מעמד הכבש מצד הציווי עליו, נמצא שמדובר במצווה עצמאית הנגזרת מהאיסור לעלות במעלות על המזבח, האמור בפרשת יתרו, בשונה ממצוות המזבח שבפרשת תרומה – מצווה חיובית שאינה כוללת את הכבש.

כך עולה גם מלשון הרמב"ם בהל' בית הבחירה (א, ו). הרמב"ם מונה שם שבעה כלי מקדש ומבחין בין המזבח והכבש ומלמד כי אלו כלים נפרדים. אומנם דיני הבנייה של הכבש

זהים לאלה של המזבח: נדרשות לבניינו אבנים שלמות, אסור להניף עליו ברזל (שם, יד) – טו);⁸ אך יש לו מעמד עצמאי.

מעניין בהקשר זה לציין כי כאשר העתיק הרמב"ם את לשון הגמרא (זבחים סב ע"א) לגבי המרכיבים ההכרחיים במזבח – קרנות, יסוד, וריבוע – הוא הפריד בינם לבין הכבש וכך כתב:

ארבע קרנות של מזבח ויסודו וריבועו מעכבין, וכל מזבח שאין לו קרן יסוד וכבש וריבוע הרי הוא פסול שארבעתן מעכבין... (רמב"ם, הל' בית הבחירה ב, יז)

מדברי הרמב"ם הללו משתמע שהכבש אינו חלק מצורת המזבח אך הוא צורך הכרחי משום שלא ניתן לעלות למזבח במעלות (בדומה למכנסיים המושמטים מרשימת בגדי הכהונה משום שהם צורך הכרחי לשם צניעות); ומכאן נובעת קדושתו המיוחדת ששונה מקדושת המזבח עצמו.⁹

גם ביחס להלכות מסוימות ניתן למצוא הבחנה בין דין הכבש למזבח עצמו:

א. הקטרת שאר ודבש ושיריים – הגמרא במנחות (נו ע"ב) מביאה מחלוקת בין ר' יוחנן ור"ל האם יש איסור להקטיר שיריים על גבי הכבש או שהאיסור אמור רק לגבי המזבח. נראה שהאמוראים נחלקו בשאלה האם הכבש הוא מקום הראוי להקטרה ונופל עליו שם הקטרה, או שהוא אינו אלא אמצעי ומכין, וממילא אין בהקטרה על גביו שם הקטרה ולפיכך דווקא בשאור ודבש נאמר שאסור להקטירם גם על גבי הכבש אך לא ביחס לשיריים. יש לציין כי הגמרא בזבחים (עח ע"א) העוסקת בתערובת של איברי עולה וחטאת אינה מציעה להקטירם על גבי הכבש כדי להימנע מלעבור על איסור הקטרת שיריים ומכאן הוכיח הגר"ז (על הש"ס שם) שאין דין הקטרה על גבי הכבש וכי קדושתו אינה כקדושת המזבח. לפי הסבר זה, מעמדו של הכבש אינו כשל המזבח (כטפל לו), והוא אמצעי והכשר להקטרה ולכן מקדש את הפסולים מצד תהליך ההקרבה.

ב. זריקת דם על הכבש – ביחס לחטאת העוף נתמעט דין הכבש מקיר המזבח (זבחים סד ע"ב), ונראה שזהו דין בחטאת שאין שם קבלה ויש צורך בקידוש הדם שיעשה רק על ידי גוף המזבח ולא בכבש המכין לו. תוספות (זבחים כו ע"ב, ד"ה אמר) דנו במעמדו של הכבש לגבי דין 'שלא במקומו' והרושם הכללי העולה מדבריהם הוא שכבש

8. לגבי הצורך שיהיה מחובר לאדמה נחלקו הדעות.

9. יש לציין כי הקראים שדעתם הובאה באבן-עזרא (שמות כז, א) סברו שאכן לא היה כבש למזבח משום שאין ציווי על כך, ואולי גם אין צורך בכבש שכן גובה המזבח היה רק שלוש אמות. אומנם התנאים כבר נחלקו (זבחים נט ע"ב) בשאלה האם דברים ככתבן או שגובה זה הוא משפת סובב ולמעלה. לפי האופן השני היו ממלאים את בסיס המזבח באדמה ומניחים את כלי הנחושת למעלה; ורק לאחר אירוע קרח לקחו את המחנות וכיסו בנחושת את החלק התחתון.

כמזבח ממש. לכאורה מצד קדושת החפצא יכול להיות הבדל שכן הוא פחות מקדושת המזבח, אולם מצד התחלת ההעלאה אפשר שהוא עדיף ממזבח כי הוא המביא אליה כמבואר בר' יונה על התוספתא (כנסת ראשונים) 'דכבש תחילת ההעלאה'.

ג. לינה בראש מזבח – התוספות (יומא מה ע"ב, ד"ה סודרן) סבורים כי הדין שלפיו אין לינה בראש המזבח נוגע גם לכבש. אפשר להסביר כי לדעתם יש התחלת הקטרה בכבש, וממילא אין בכך היסח הדעת והפסקה הפוסלת בלינה; אולם ניתן לדחות זאת ולומר שאין לינה רק בראשו של מזבח, והכבש הוא אולי מזבח, אך לא ראשו של מזבח. הסיבה לכך היא ההבנה שפסול לינה הוא פסול בחפצא ולא בתהליך ולכן לא מועיל תהליך ההקרבה כדי למנוע את הפסול. לאור זאת, המזבח בשל קדושתו מגן מפסול זה, אך הכבש שקדושתו נמוכה אין בכוחו לעשות זאת.

ד. סיכום

במקדש ישנה זיקה בין חלקי הקורבן לבין הכלי המקדש אותם. במאמר זה ראינו כי ישנן שתי חלוקות מרכזיות בקדושת הכלים: קדושת מזבח וקדושת כלי שרת; ובחנו את ההבדלים ביניהן ואת מקורם – הן מצד הקדושה שבהם, הן מצד תפקידם בתהליך ההקרבה. מלבד זאת, עמדנו על צדדים שונים בקדושת הכבש שהוא חלק מן המזבח אך מכין להקרבה ולפיכך פעמים שדינו שונה מזה של המזבח והוא דומה לכלי שרת ופעמים להפך.

טהרות

